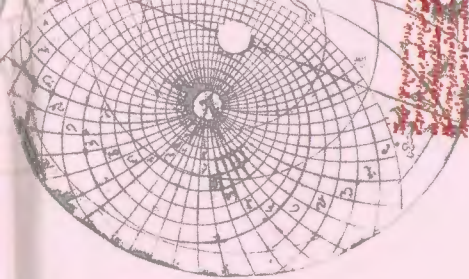


۸ کهن‌نامه‌های  
زبان‌شناسی

# دینکرد چهارم آوانویسی، ترجمه، واژه‌نامه

پژوهش  
مریم رضایی

زیر نظر  
سعید عریان



Handwritten text in Persian script, likely a title or introductory text, written in red ink.



دینکرد چهارم کوتاهترین کتب دینکرد و منتخبی از مطالب گوناگون است که حدود چهار هزار واژه را در برمی‌گیرد. موضوعات مورد بحث آن عبارت است از: شرح آفرینش امشاسپندان، اسامی شاهان حامی دین مزدیسنا، موجودات گیتی و خویشکاری آنها، زمان بیکران و کرانمند، طرح پرسش‌هایی دربارهٔ محدود یا نامحدود بودن خداوند، ستاره‌شناسی و طالع‌بینی، تقسیم طبقات چهارگانهٔ مردمان، ضرورت توجه و اهمیت دادن به دین مزدیسنا و سه اصل مطمئن اخلاقی اندیشهٔ نیک، گفتار نیک و کردار نیک.



۲۲۰۰۰ تومان



---

# دینکرد چهارم

آوانویسی، ترجمه، واژه‌نامه

---

پژوهش: مریم رضایی

---

زیر نظر

سعید عریان

---



عنوان قراردادی	: دینکرد، کتاب چهارم، فارسی - پهلوی
عنوان و نام‌پدیدآور	: دینکرد چهارم: آوانویسی، ترجمه، واژه‌نامه / [اندوین‌کنندگان پیشین آذر فرابغ پسر فرخزاده، آذریاد پسر امید] پژوهش: مریم رضایی، زیونظر: سعید عریان
مشخصات نشر	: تهران: نشر علمی، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۰ ص.
شابک	: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۴۰۴ - ۲۷۶ - ۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: فارسی - پهلوی
موضوع	: اندرزنامه‌های پهلوی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: اخلاق زردشتی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
شناسه افزوده	: آذر فرابغ فرخ‌زادان، قرن ۲ ق.، گردآورنده
شناسه افزوده	: آذرید مهراستندان، قرن ۲ ق.، گردآورنده
شناسه افزوده	: رضایی، مریم، -۱۳۵۴، مترجم
شناسه افزوده	: عریان، سعید، ۱۳۲۹ -
رده‌بندی کنگره	: PIR2۰۶۵ / ۵۸ ۹۳ ۵۹ ۱۳۹۳
رده‌بندی دیویی	: ۴۰۶ / ۰۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۵۸۵۹۳۳



خیابان انقلاب - مقابل در بزرگ دانشگاه تهران  
شماره ۱۲۲۴ تلفن: ۶۶۴۶۰۶۶۷

### دینکرد چهارم

آوانویسی، ترجمه، واژه‌نامه

پژوهش: مریم رضایی

زیونظر: سعید عریان

چاپ اول: ۱۳۹۳

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: مهارت

صحافی: حقیقت

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

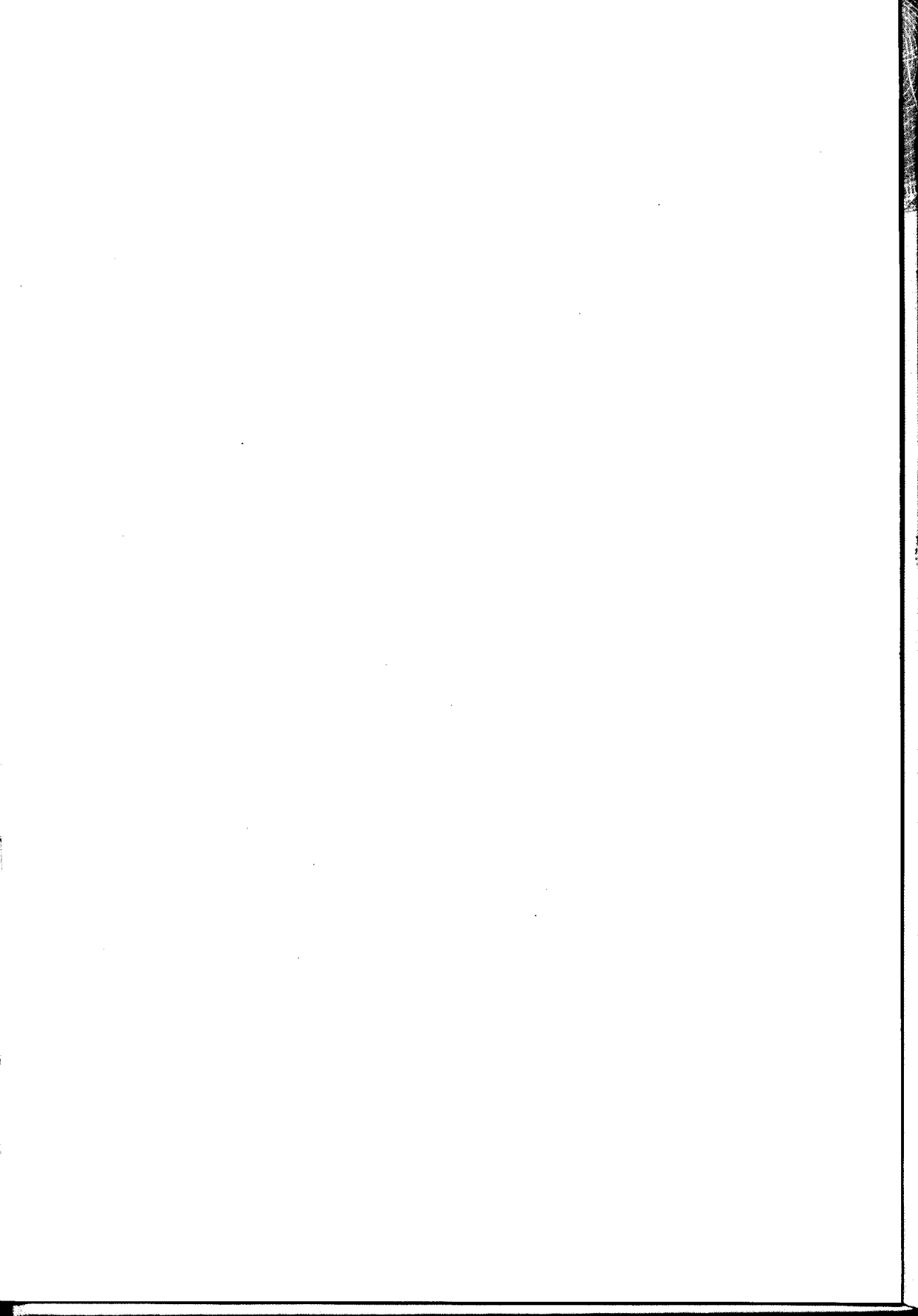
شابک ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۴۰۴ - ۲۷۶ - ۸

مرکز پخش: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین - شهدای واندانمری - پلاک ۱۰۳  
تلفن تماس جهت دریافت کتاب در منزل یا محل کار: ۱۲-۵۱۱-۶۶۴۶۰۷۲ - ۶۶۴۶۳۰۷۲

## یادداشت ناشر

مطالعه‌ی تاریخ زبان‌ها، بخشی ناگسستنی از دانش زبان‌شناسی است و نادیده گرفتن این دسته از مطالعات نوعی نقص جبران‌ناپذیر در پژوهش‌های زبان‌شناختی تلقی خواهد شد. انتشارات علمی افتخار دارد با همیاری مجموعه‌ی وسیعی از متخصصان این حوزه، نشر بخش دیگری از مراجع زبان‌شناسی، به ویژه درسنامه‌های تخصصی مطالعه‌ی زبان‌های ایرانی را با نام «کهن‌نامه‌های زبان‌شناسی» در اختیار علاقمندان این رشته قرار دهد. این مجموعه شامل مهم‌ترین آثار تألیفی و نیز برگردان برجسته‌ترین درسنامه‌هایی خواهد بود که در این حوزه همواره مطرح هستند.

محمدعلی علمی

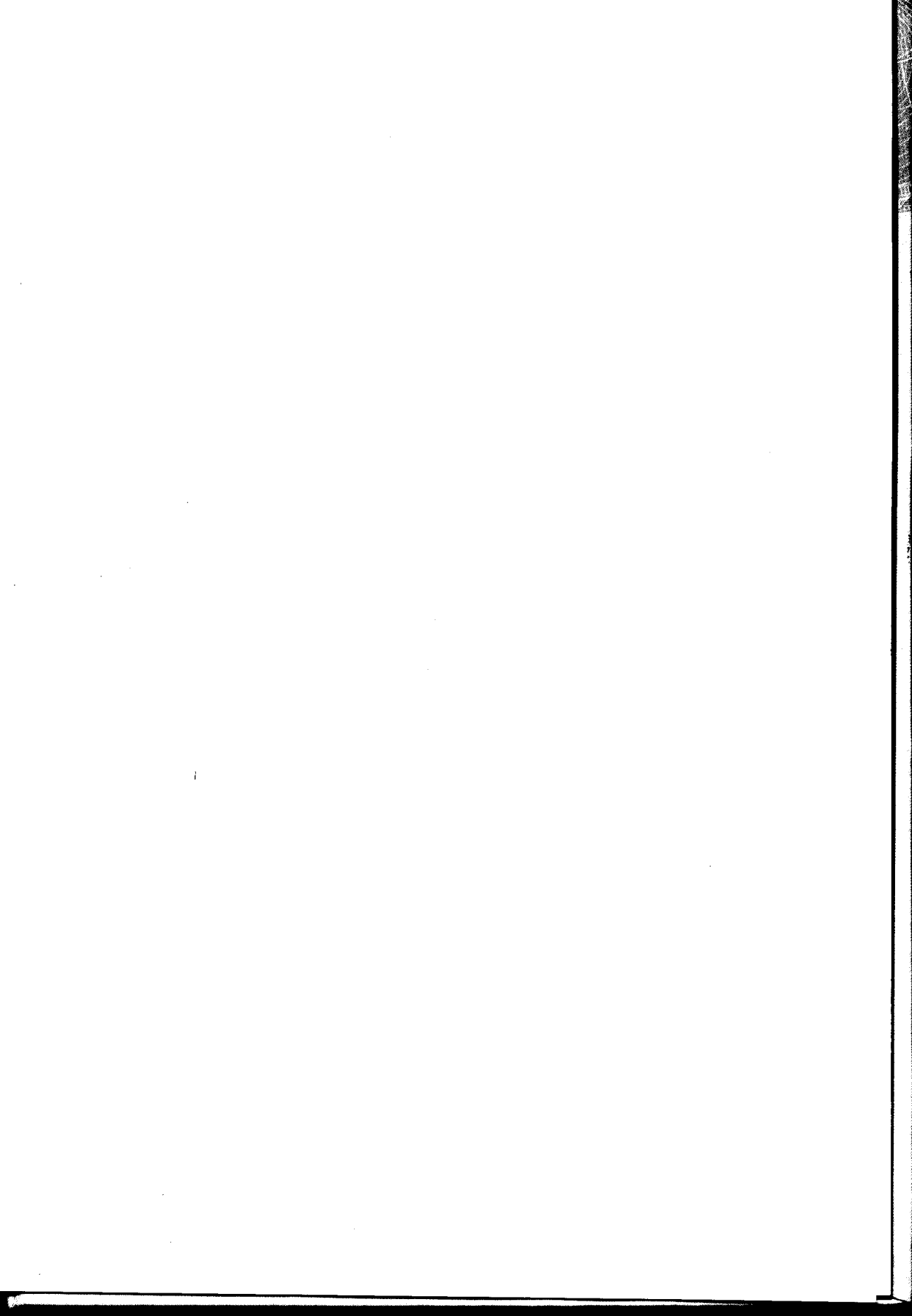


## فهرست مندرجات

---

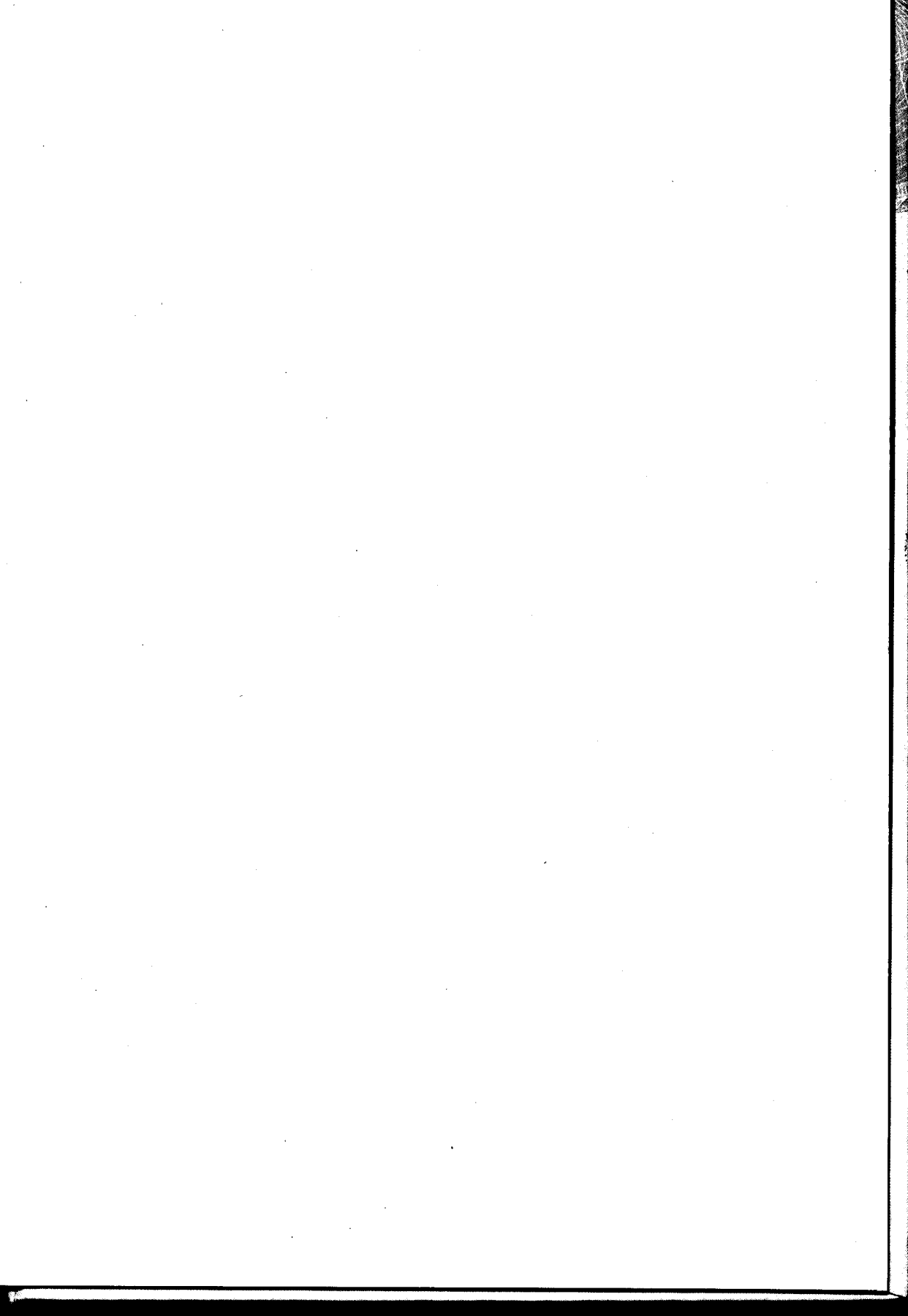
---

۱۱	مقدمه
۲۷	آوانوشت
۵۷	ترجمه فارسی
۹۱	متن پهلوی
۱۱۷	واژه‌نامه
۲۱۱	نمایه
۲۱۷	کتابنامه





مقدمه



## مقدمه

زبان فارسی میانه یا پهلوی زبان جنوب و جنوب غربی ایران بوده و زبان رسمی دوران ساسانی به شمار می‌رفته است. چون این زبان در منطقه فارس سخنور داشته است و از نظر ساختمان زبانی در مرحله‌ای میان فارسی باستان و فارسی نو یا دری قرار دارد، محققان آن را «فارسی میانه» نام نهاده‌اند. اصطلاح پهلوی را نویسندگان دوران اسلامی برای تمایز این زبان از فارسی نو (دری) به کار برده‌اند (تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۱-۱۲).

آثاری که به زبان پهلوی تألیف شده، بیشتر آثار دینی زرتشتی است. آثار ادبی پهلوی به سبب اهمیتی که سنت شفاهی در ایران پیش از اسلام داشته است، اغلب به کتابت در نیامده بود و آن چه از این آثار ادبی و علمی دوره ساسانی برای ما باقی مانده در فاصله میان قرون دوم تا چهارم هجری به کتابت درآمده و باقی آنها به علت مکتوب نشدن از میان رفته است. آثار دینی پهلوی نیز به همین سبب دستخوش آسیب‌های فراوان شد و همان‌گونه که گفته شد بیشتر این آثار در قرن سوم و چهارم هجری یعنی هنگامی تألیف نهایی یافت که دین زرتشتی دیگر دین رسمی ایران نبود. علاقه به داشتن آثار مکتوب و احساس خطر از نابودی آنها موجب شد که موبدان و علمای دینی زرتشتی دست به گردآوری و تألیف این آثار بزنند، اما تعصبات دینی، حوادث و جنگ‌ها، خصوصاً حمله مغول و خرابی‌های ناشی از آن، موجب از میان رفتن بسیاری از این آثار شد. حتی بعضی از کتاب‌های باقی‌مانده پهلوی نیز مانند دینکرد به صورت ناقص به دست ما رسیده‌اند (تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۱۳-۱۱۴).

دینکرد در لغت به معنای «اعمال دین، تألیف دینی» و در حقیقت تبیین دین مزدیسناست. منظور از دین در این کلمه روایات و کتاب دینی (اوستا و زند) است. این کتاب مبتنی بر اوستا، ترجمه‌های آن و خلاصه‌ای از علوم دینی مزدیسنا مربوط به قرن دهم میلادی است. این کتاب در اصل مشتمل بر نه کتاب بوده که

کتاب‌های اول، دوم و بخشی از آغاز کتاب سوم از بین رفته‌است. این اثر بالغ بر ۱۶۹۰۰۰ واژه است که ژان دومناش<sup>۱</sup> آن را از نظر در برداشتن مطالب گوناگون به درستی «دانشنامهٔ مزدیسنی» نام نهاده است. دینکرد را باید «تألیف» و به معنای واقعی کلمه «گردآوری» و «تدوین» دانست که تنها نام دو تن از مؤلفان آن در کتاب آمده است. این اثر در حقیقت چکیده‌ای از نوشته‌های مقدس در محیطی ایرانی بود که دین اسلام در آن گسترش یافته بود و به عنوان پاسخی علیه یورش مسلمانان به ثنویت تلقی می‌شد.

موضوع کتاب سوم تا پنجم دینکرد اختصاص به فن اثبات حقانیت بخردانه، کتاب ششم خرد اخلاقی و کتابهای هفتم تا نهم دربارهٔ تعالیم و اعتقادات مبنایی دین است.

### گردآورندگان دینکرد

بنا بر روایتی از کتاب سوم دینکرد، نوشته‌ای مشابه در دورهٔ گشتاسب وجود داشته که اسکندر آن را از میان برده و توسر در دورهٔ اردشیر بابکان آن را مجدداً تدوین کرده‌است. پس از برافتادن سلسلهٔ ساسانی و فرمانروایی تازیان این کتاب دوباره دچار پراکندگی و آشفتگی شد تا این که آذرفرنبغ فرخزادان<sup>۲</sup>، پیشوای بزرگ زرتشتیان، آن را گردآوری کرد. در زمان زرتشت پسر آذر فرنبغ، کتاب باز دچار آشفتگی و پراکندگی شد. آذرباد ایمیدان مطالب پراکنده را گرد آورد و آن را «دینکرد هزار فصل» نامید. گردآورنده سرگذشت تدوین دینکرد را همچون اوستا الهام خدا به زرتشت می‌شمارد که نسل به نسل به او رسیده است.

از زندگی آذرباد ایمیدان، آخرین مدوّن مهم کتاب، اطلاع دقیقی در دست نیست. در بندهش او از هم زمانان زادسپرم مؤلف کتاب گزیده‌ها که در قرن سوم

1- De Menasce.

۲- طبق نظر دومناش، آذر فرنبغ فرخزادان معاصر با خلیفه مأمون بوده است، نک. Gignoux, 1994:285.

هجری (نهم میلادی) می‌زیسته، به شمار آمده و در آخرین فصل کتاب سوم خود را پیشوای بهدینان نامیده است. چنین به نظر می‌رسد که مطالب کتاب‌های سوم، چهارم و پنجم دینکرد که بیشتر جنبه جدلی و کلامی و فلسفی دارد، از تألیفات آذر فرنیغ فرخزادان بوده که آن‌ها را آذرباد ایمیدان به صورت نهایی تدوین کرده و نام خود را در آخرین فصل از کتاب سوم آورده است.

## کتاب‌های مختلف دینکرد

### دینکرد سوم

بزرگترین کتاب از کتاب‌های موجود دینکرد است. فصل‌های آن کوتاه است، ولی چند فصل نسبتاً طولانی دارد که به مطالبی دربارهٔ پزشکی، ازدواج با نزدیکان و تکوین وجود اختصاص یافته است. تکرار موضوعات در جاهای مختلف خود بیانگر ادبیات شفاهی آن دوره است. کتاب سوم با دوازده پاسخ به سئوالات بدعت گذاران و شانزده پاسخ به سئوالات شاگردی آغاز می‌شود. از موضوعات مورد بحث در دینکرد سوم: اثبات ثنویت، تکوین عالم و بازگشت آفریدگان خوب به اصل‌شان یعنی هرمزد، یکی دانستن دین مزدیسنا با خرد غریزی (آسن خرد)، اختیار انسان، انتقاد از مطالبی با در نظر گرفتن عقاید مسلمانان چون: جاودانه بودن دوزخ و عذاب‌هایش، دستور خدا به فرشتگان دربارهٔ سجده به آدم، واحد بودن اصل و منشأ نیکی و بدی، انتقاد از عقیدهٔ تثلیث مسیحیان، انتقاد از عقاید یهودیان و مانویان، ردّ عقاید معتزله، ذکر مطالب بدون مأخذ از قرآن، ذکر نام پیامبر اسلام. در این کتاب همچنین فهرستی از صفات نیک و بد آمده که بیشتر متعلق به اندرزهای دینی است.

## دینکرد چهارم

کتاب چهارم دینکرد، کوتاهترین کتاب دینکرد است. این کتاب مشتمل بر حدود چهارهزار کلمه<sup>۳</sup>، منتخبی است از آیین نامهٔ آذرفرنبغ فرخزادان که مطالب آن با کتاب سوم دینکرد تشابه دارد ولی جنبهٔ جدلی و منطقی آن ضعیفتر است. موضوعات کتاب چهارم عبارت است از: شرح آفرینش امشاسپندان، ذکر اسامی شاهانی حامی دین مزدیسنا از داریوش سوم هخامنشی تا خسرو اول، موجودات گیتی و خویشکاری آنها، تفکر دربارهٔ زمان بیکران و کرانمند، کنش و زمان وقوع کنش، پرسش‌هایی دربارهٔ محدود یا نامحدود بودن خداوند، ستاره‌شناسی و طالع‌بینی، درست فراگرفتن اوستا و زند، برخی قوانین جزایی (کفاره، دیه و...)، فرمانروایی بزرگ ایرانیان، فصاحت و بلاغت در سخنوری و پرسش و پاسخ نزد فرمانروایان، ضرورت کسب هنر و تخصص، شکر و شکرگزاری، کتاب بدعت‌گزاران، تقسیم طبقات چهارگانهٔ مردمان و پرسش و پاسخ‌هایی دربارهٔ زندگی آخروی و ضرورت حاکمیت درخشان دین مزدیسنا و سه اصل مطمئن اخلاقی اندیشهٔ نیک، گفتار نیک و کردار نیک.

## دینکرد پنجم

شامل دو بخش است: بخش نخست شامل پاسخ‌هایی است که آذرفرنبغ فرخزادان در کتاب سمران به سئوالات یعقوب خالدان داده است و همچنین سابقهٔ مردم سمران، همکاری آنان با لهراسب، سرگذشت دین هرمزد پیش از زرتشت، شرح زندگی زرتشت تا درگذشت وی. بخش دوم شامل پاسخ‌هایی است که همان دانشمند به سی و سه سؤال بخت ماری مسیحی داده است که این پرسش و پاسخ شامل امور مابعدالطبیعه، الهام ایزدی، پرستش و آیین‌های دینی زرتشتی

است. این کتاب شیوه جدلی سست‌تری نسبت به کتاب سوم دارد و در آن به جای استدلال‌های منطقی از برتری‌های ملی و نژادی صحبت شده است.

### دینکرد ششم

بزرگترین اندرزنامه دینی پهلوی با تأکید بر اندیشه و تفکر دینی است که احتمالاً ترجمه برش نسک اوستاست. این کتاب شامل شش بخش است که مطالب آن شامل: خرد، دانایی، فرهنگ، مشاوره و هم‌نشینی با دانایان و نیکان، اعتقاد، دین، اعتدال و افراط و تفریط، صفات نیک و بد، فقر در مفهوم خوب و بد آن و ... است. بعضی از این اندرزها منسوب به شخصیت‌هایی چون: خسرو انوشیروان، آذرباد مهراسپندان، آذر نرسه، بخت آفرید و آذرباد زرتشتان است.

### دینکرد هفتم

این کتاب در حقیقت نوعی تاریخ دینی زرتشتی از آغاز تا پایان است و بر اساس ترجمه سه نسک اوستایی به نام‌های سپند نسک، چهارداد نسک و وشتاسپ ساسنت تدوین شده است که خلاصه آنها در کتاب هشتم دینکرد آمده است. سپند نسک شامل سرگذشت دین و زندگی‌نامه زرتشت است. بخشی از چهارداد نسک درباره زرتشت است. شرح زندگانی زرتشت در متون پهلوی دیگر نیز همه برگرفته از این سه نسک است. از مقایسه این کتاب به لحاظ وفاداری به ترتیب جمله بندی اوستا و ترجمه لفظ به لفظ اصل بسیاری از جملات را می‌توان بازسازی کرد. دینکرد هفتم با شرحی از کیومرث تا گشتاسب و ذکر نام و اعمال کسانی شروع می‌شود که پیش از زرتشت موفق به دریافت الهام ایزدی شده‌اند. این اثر شرح افسانه‌ای زندگی زرتشت، بسته شدن نطفه، تولد، کودکی، به پیامبری رسیدن، دشمنی بدخواهان، گرویدن گشتاسب به او و درگذشت او، ذکر معجزات او و همچنین حوادث پس از زرتشت چون حمله اسکندر، پراکنده شدن اوستا،

اقدامات تنسر، آذربادمهراسپندان و انوشیروان، شرح مفصل حوادث دوران سه موعود زرتشتی (هوشیدر، هوشیدرماه و سوشانس) را نیز دربرمی‌گیرد.

### دینکرد هشتم

شامل خلاصه اوستای ساسانی است که گردآورنده آن احتمالاً همان آذربادایمیدان است. به گمان نگارنده، متن اوستا به سه کتاب عمده گاهانیک، دادیگ، هادگ مانسریک و هر کتاب به هفت بخش و هر بخش به فصل‌های گوناگون تقسیم شده که این تقسیم بندی‌ها از روی اهوَنور، مهم‌ترین دعای زرتشتی شامل سه بیت و بیست و یک واژه، انجام گرفته است و پس از آن نام بیست و یک نسک اوستا را ذکر می‌کند. اما مهم‌ترین بخش‌های دینکرد هشتم، بخش‌های حقوقی مربوط به قوانین جزا و زمین‌های زراعتی است.

### دینکرد نهم

شامل شرح و تفسیر سه نسک از بیست و یک نسک اوستاست: سودگر نسک، ورشت مانسر نسک و بغ نسک. سودگر نسک در این کتاب ۲۲ فرگرد دارد که مطالب آن شامل اندرزها و دستورالعمل‌های دینی، مطالب گوناگون اساطیری مانند داستان گرشاسب و آتش، هفت فرمانروای بی‌مرگ، جمشید، ضحاک، فریدون، کاووس و کیخسرو است. ورشت مانسرنسک در این کتاب ۲۳ فرگرد دارد که شامل چکیده‌ای از زندگی زرتشت، ذکر بعضی از جملات هرمزد خطاب به زرتشت و یا خانواده، شاگردان و پیروان او مانند فروشتر و جاماسپ است و مطالبی چون ردّ عقاید زروانیان در مورد همزاد بودن هرمزد و اهریمن، مانی، بخشی از داستان کیومرث و کشته شدن او، الهام دین به جمشید و فریدون و کی‌آرش و گرشاسب پیش از زرتشت و تکذیب آنان نیز از جمله مطالب این نسک است. فرگرد ۲۳ این نسک ترجمه‌های واژه به واژه از متنی اوستایی است. بغ



نسک نیز ۲۲ فرگرد دارد که مطالب آن بیشتر در باب مسائل اعتقادی دین زرتشتی است و شباهت‌هایی نیز با زند یسن‌ها دارد. در پایان این سه نسک بخشی با عنوان گزیده‌ای از همه یشت‌ها آمده که برگرفته از نسک ۲۱ است و مطالب آن با ترجمه گاهان و یسن‌های هفت فصل شباهت دارد (آموزگار، ۱۳۷۷: ۴۳-۴۴؛ تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۲۸-۱۳۱؛ Gignoux, 1994: 284-285).

### نسخ خطی دینکرد<sup>۲</sup>

تاریخ کتابت نسخه‌های خطی پهلوی موجود با زمان تألیف این متون (قرن سوم هجری/نهم میلادی) نسبتاً فاصله بسیاری دارد. قدیم‌ترین انجامه دال بر استنساخ نسخه‌ای از دینکرد است که در سال ۱۰۲۰م استنساخ شده و آن انجامه در نسخه K43 که خود در قرن ۱۶م به کتابت درآمده، نقل شده است. قدیم‌ترین نسخه‌های موجود مربوط به قرن چهاردهم است و بیشتر آنها در کرمان کتابت شده‌است. نسخه‌هایی که در هند نوشته شده، از روی نسخه‌های ایرانی موجود در هند، استنساخ شده‌اند. از قرن ۱۴م به بعد استنساخ نسخه‌ها در هند رواج داشته است، اما بیشتر نسخه‌ها در قرن‌های ۱۸ و ۱۹م استنساخ شده‌اند.

اکثر متون پهلوی در میان مجموعه‌های نسخ خطی‌ای قرار دارند که در کتابخانه‌های بمبئی، نوساری (در هندوستان)، کپنهاگ (کتابخانه دانشگاه)، مونیخ (کتابخانه دولتی)، پاریس (کتابخانه ملی)، لندن (دیوان هند) و پترزبورگ (کتابخانه فرهنگستان علوم و کتابخانه دولتی) نگهداری می‌شوند (تفضلی، ۱۳۷۶: ۳۲۵).

۴- برای نسخ شماره‌های ۱ تا ۳ نک. تفضلی، ۱۳۷۶: ۱۴۰، ۳۲۷، ۳۲۹؛ West, 1974: 91; Gignoux, 1994:

دست‌نوشته‌های دینکرد عبارت است از:

### ۱- نسخه B:

کامل‌ترین نسخه، نسخه B است که تاریخ کتابت آن توسط ماه ونداد ترک آبادی به سال ۱۶۵۹م است. این نسخه به سال ۱۷۸۳م توسط «ملا بهمن» پسر «ملا بهرام»، موبد پارسی اهل یزد، به دستور سورات «ک.رستم‌چی» سپرده شد. این دست‌نوشته که نسخه B نام دارد، سپس به تملک «ملا فیروز»، در بمبئی درآمد و در کتابخانه وی ماند. سلسله نسب این نسخه به نسخه‌ای می‌رسد که در سال ۱۰۲۰م در بغداد به دست ماه ونداد ترماهان کتابت شده بود. نسخه B در حال حاضر ۳۲۲ برگ دارد که تعداد برگ‌های نسخه اصلی ۳۹۲ برگ بوده‌است و در مؤسسه کاما<sup>۵</sup> در بمبئی نگهداری می‌شود.

### ۲- نسخه K43:

دست‌نوشته مهم دیگر K43 است که به سال ۱۸۴۳م توسط وسترگارد از ایران برده شد. این نسخه شامل دو بخش است. بخش اول شامل این متن‌هاست: قسمتی از پایان بندهش کوچک، مینوی خرد، کتاب ششم دینکرد، بخشی از پایان کتاب سوم دینکرد همراه با انجامه‌ای که به سال ۱۵۹۴م در ترک‌آباد نوشته شد، زند و همن یسن و بخشی از متن پازند جاماسب‌نامه. بخش دوم شامل ۴۲ برگ است و انجامه‌ای ندارد. این بخش شامل این متن‌هاست: بخشی از پایان کتاب سوم دینکرد، همه کتاب پنجم و کتاب نهم دینکرد. نسب این نسخه به همان نسخه‌ای می‌رسد که اصل نسخه B بوده است.

۳- مجموعه DH:

مجموعه DH، مجموعه دستور هوشنگ جاماسبی، ۱۳۷ برگ دارد و ۱۵۹ برگ آن مفقود شده است. متن‌های این مجموعه شامل بندهش بزرگ، زند و همن یسن، بخش‌هایی از کتاب سوم دینکرد، همه کتاب پنجم و قسمتی از کتاب نهم است.

۴- نسخه T 65(a):

این نسخه شامل کتاب چهارم و پنجم دینکرد به کوشش دکتر ماهیار نوابی، دکتر کیخسرو جاماسب آسانا با همکاری فنی دکتر محمود طاووسی از انتشارات مؤسسه آسیایی شیراز است که در جلد بیست و پنجم گنجینه دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی قرار دارد.

۵- نسخه J5:

این نسخه شامل کتاب پنجم تا نهم دینکرد به کوشش دکتر ماهیار نوابی، دکتر کیخسرو جاماسب آسانا با همکاری فنی دکتر محمود طاووسی از انتشارات مؤسسه آسیایی شیراز است که در جلد بیست و دوم گنجینه دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی قرار دارد.

۶- نسخه T66:

این نسخه شامل کتاب سوم دینکرد به کوشش دکتر ماهیار نوابی، دکتر کیخسرو جاماسب آسانا با همکاری فنی دکتر محمود طاووسی از انتشارات مؤسسه آسیایی شیراز است که در جلد بیست و یکم گنجینه دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی قرار دارد.

۷- نسخه D10(a):

این نسخه شامل کتاب چهارم تا نیمه کتاب هفتم دینکرد به کوشش دکتر ماهیار نوابی، دکتر کیخسرو جاماسب آسانا با همکاری فنی دکتر محمود

طاووسی از انتشارات مؤسسه آسیایی شیراز است که در بخش نخست جلد نهم گنجینه دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی قرار دارد.

#### ۸- نسخه D10(a):

این نسخه شامل نیمه کتاب هفتم تا کتاب نهم دینکرد به کوشش دکتر ماهیار نوایی، دکتر کیخسرو جاماسب آسانا با همکاری فنی دکتر محمود طاووسی از انتشارات مؤسسه آسیایی شیراز است که در بخش دوم جلد دهم گنجینه دستنویس‌های پهلوی و پژوهش‌های ایرانی قرار دارد.

#### پیشینه تحقیق<sup>۶</sup>

ویرایش اول متن دینکرد توسط دستور پشوتن بهرام جی سنجانا<sup>۷</sup> انجام گرفته که هشت جلد را بین سالهای ۱۸۶۹ تا ۱۸۹۷م چاپ کرده‌است. چاپ جلد‌های نهم تا نوزدهم نیز به طور کامل توسط پسرش داراب<sup>۸</sup> در سال ۱۹۲۸م انجام گرفت. د.م.مدن<sup>۹</sup> نیز متن کامل پهلوی دینکرد را در دو جلد (بمبئی، ۱۹۱۱م) چاپ کرد. در سال ۱۹۶۶م، ام.جی.درسدن<sup>۱۰</sup> رونوشتی از نسخه B را با اضافه کردن برگ‌های گمشده چاپ کرد.

ال-سی کاسارتلی<sup>۱۱</sup> (۱۸۸۱-۱۸۸۶م)، ترجمه بخش‌هایی از کتاب سوم دینکرد؛ وست<sup>۱۲</sup>، ترجمه آغاز کتاب پنجم و کتاب‌های هفتم و نهم؛ موله، ماریان<sup>۱۳</sup> (۱۹۶۷م)، ترجمه فرانسوی کتاب هفتم و قسمتی از کتاب پنجم؛

۶- ماهیار نوایی، ۱۳۶۶: صص ۲۶۳ - ۲۵۷، ۲۸۵؛ Gignoux 1994: 285.

7 -Dastur Peshotan Bahramji Sanjana

8 -Darab

9-D.M.Madan

10 -M.J.Dresden

11 -L.-C.Casartelli

12- E.W.West

13 -Marijan Molé

دومناش (۱۹۷۳م)، ترجمه فرانسوی کامل کتاب سوم دینکرد؛ شاکد<sup>۱۴</sup> (۱۹۷۹م)، ترجمه انگلیسی کتاب ششم؛ احمد تفضلی و ژاله آموزگار<sup>۱۵</sup> ترجمه فارسی بخش‌هایی از کتاب هفتم؛ فضیلت، فریدون (۱۳۸۱ش)، ترجمه، آوانویسی و پژوهش دو بخش از کتاب سوم دینکرد در دو جلد؛ میرفخرایی، مهشید (۱۳۹۲ش)، دینکرد ششم؛ آموزگار، ژاله و احمد تفضلی (۱۳۸۶ش)، دینکرد پنجم؛ راشد محصل، تقی (۱۳۸۹ش)، دینکرد هفتم؛ آهنگری، فرشته، دینکرد ششم. تعدادی نیز ترجمه‌های پراکنده انجام شده که از آن جمله می‌توان به آثار بیلی<sup>۱۶</sup> و آرسی.زیر<sup>۱۷</sup> اشاره کرد.

فهرستی از مقالات و کتب درباره دینکرد نیز به شرح زیر است:

- 1) Bharucha, sh.D: "Pazand and English version of a chapter of Pahlavi Dinkard relating to the solar and luna-solar years in the Zoroastrian religion", *CMW*.Bombey, 1900, pp.12-28.
- 2) Hodivala, shapurji kavasji, "The influence of Sanskrit writings in Dinkard", *OSP*. London, 1933, pp.140-42.
- 3) Ito, Gikyo, "From the Denkart", *Ac. Ir.* pp.423-33.
- 4) Jackson, A.V.W., "On an allusion to Mani in Dinkart", *MMV*. Bombay, 1930, pp.34-6.
- 5) \_\_\_\_\_, "The so-called injunctions of Mani-Translated from the Pahlavi of Denkart 3", 200. *JRAS*. 1924, pp. 213-27.
- 6) Junker, H.F.J., "Collation and notes from Denkart VI", *JJMJ*.Bombay, 1914, pp.106-15.
- 7) Kanga, M.F., "The last chapter of Denkart III, Apar dēn nipēk dēnkart nipēk", *ISB*, Copenhagen, 1966, pp.117-27.
- 8) de Menasce, J.P., *Le troisième livre du Denkart*, Paris, 1973.

14 -Shaul Shaked

۱۵-آموزگار، ژاله؛ تفضلی، احمد؛ ۱۳۸۲، اسطوره زندگی زرتشت، تهران.

16- H.W.Bailey

17 -R.C.Zachner

- 9) Motafram, Ervad R.R., "Gleanings from Denkart III", *kuruš Mem.vol.* Bombay, 1974, pp.100-32.
- 10) Nyberg, H.S., "The opening section of Denkart V", *UMW.* Bombay, 1964, pp.99-112.
- 11) Shaki, Mansour, "Some basic tenets of the eclectic metaphysics of the Denkart", *Ar.Or.* 38, 1970, pp.277-312 (Addenda p.512).
- 12) Unvala, M.R., *The pahlavi Dinkard book VII*, Lithographed Bombay, 1901.
- 13) West, E.W., "The Dinkard VIII, IX BY Peshotan Dastur Behramjee Sanjana", *JRAS.*, 1901, pp.151-4.
- 14) \_\_\_\_\_ and Haug, M., *Glossary and index of pahlavi texts of the book of Arda Viraf, Tale of Gosh-i Fryano, the Hadokht Nask and some extracts from the Dinkard and Nirangistan*, Bombay-London, 1874.

در مسیر انجام این پژوهش اشاره به موارد زیر ضروری است:

کتاب با معرفی و ارائه مقدمه‌ای در خصوص ادبیات پهلوی، کتاب‌های مختلف و گردآوردندگان دینکرد و همچنین نسخ خطی دینکرد آغاز می‌شود سپس آوانوشت (بر اساس متن پهلوی مدن)، ترجمه و متن پهلوی آمده است. آوانوشت بر اساس شیوه مکنزی است، با این تفاوت که به جای دو نشانه نوشتاری e, o نشان‌های u, a به کار رفته<sup>۱۸</sup> و شماره صفحه و هر پنج سطر متن فارسی میانه در بالای هر قسمت از متن آوانوشت و ترجمه آمده است.

از آن جا که این متن، متنی انتقادی است لذا اصلاحات مربوط به متن پهلوی با ذکر شماره در بالای هر واژه مشخص شده و نیز در زیرنویس صورت تحریر شده اصلی در متن آمده است. برای قرائت متن در مواردی که تنها متن پهلوی مدن گره‌گشا نبود، مورد مربوطه با دو متن پهلوی سنجانا و درسدن نیز مقایسه شده است.

۱۸- نک. عربان، ۱۳۹۳، فرهنگ پهلوی: پنجاه و یک.

در ترجمه متن سعی بر آن بوده که هم مطابقت با متن پهلوی رعایت شود و هم ساختار جمله روان باشد ولی به دلیل تفاوت نحو فارسی میانه با فارسی امروز و نحوه بیان متن دینکرد چهارم که بسیار اختصاری است، بعضی جاها این تطابق و همخوانی کم‌رنگ‌تر شده است. در برخی موارد نیز واژه‌های پهلوی متن تحت تأثیر فارسی دری تغییر معنایی پیدا کرده که در این صورت معنای به کار رفته مورد استفاده قرار گرفته است، مانند واژه *handāxtan* در بندهای ۸۲-۸۵ که به معنای «انداختن، از بین بردن» آمده است.

هرگاه واژه یا عبارتی نیاز به توضیح داشته، با شماره‌ای مشخص و در زیرنویس ذکر شده است.

در بخش بعدی کتاب واژه‌نامه پهلوی متن مربوطه با ذکر شماره صفحه متن پهلوی آمده است. در این واژه‌نامه به واژه‌هایی پرداخته شده که در دینکرد چهار دارای معانی ویژه هستند و از آوردن واژه‌های بدیهی و آشکار صرف‌نظر شده است. برخی واژه‌ها بدون شماره مرجع آمده‌اند، ذکر این واژه‌ها که از نظر معنایی کاملاً روشن و واضح و حتی عمومی هستند تنها بدان دلیل است که در ترکیب با واژگان دیگر معنای خاصی یافته‌اند، لذا برای آوردن ترکیبات، این واژه‌ها به عنوان مدخل ذکر شده‌اند.

در انتهای واژه‌نامه نمایه اسامی خاص افراد و مکان‌ها با ذکر شماره صفحه متن پهلوی آمده است.

در پایان نیز فهرست منابع فارسی و لاتین مورد استفاده در این پژوهش ذکر شده است.

کوتاه نوشت‌ها و نشانه‌های بکار رفته عبارت است از:

( ): برای نشان دادن واژه یا عبارت افزوده در ترجمه.

> <: برای نشان دادن واژه یا عبارت افزوده در آوانوشت.

مندرجات متن دینکرد چهارم هر چند که به صورت فشرده و اختصاری بیان شده و این امر کار بررسی و پژوهش را بسیار دشوار می‌کند، اما بین مطالب آن و مجموعه متون معارف دینی زرتشتی اعم از متون تاریخی، کلامی، دینی و غیره هیچ مغایرتی وجود ندارد. به طور خلاصه باید یادآور شد آن چه را که در توجیه و تبیین مبانی دینی زرتشتی در منابع گوناگون زبان پهلوی یافت می‌شود به طور یک جا در دینکرد چهارم یافت. البته از دشواری‌های متن و دست یافتن به مطالب آن باید از همین ویژگی یاد کرد یعنی تنها با بررسی این متن بدون تمهیدات پیشین از جمله آشنایی به مبانی دینی زرتشتی اصول و مبانی کلام زرتشتی و بسیاری از علوم دیگر دینی و غیر دینی همانند مطالب تاریخی، نجومی، علمی و غیره آن گونه که بایسته و شایسته است نمی‌توان به مطالب دینکرد دست یافت.

از جمله محدودیت‌هایی که در پژوهش و بررسی متن دینکرد چهارم می‌توان بدان اشاره کرد این است که جدیدترین بررسی‌های صورت گرفته روی متن دینکرد چهارم مربوط به دهه پنجاه است و آن ترجمه سنجانا است. این ترجمه بسیار آزاد انجام شده به طوری که یک سطر آن با متن پهلوی قابل قیاس نیست و در حقیقت بازتابی از برداشت شخصی سنجانا بوده نه چیزی که در متن وجود دارد.

از دیگر موارد می‌توان پیچیدگی خط پهلوی را نام برد که باعث کاهش علاقه نسبت به قرائت متون پهلوی از دهه شصت به بعد شد. همچنین عدم تسلط کافی به معارف زرتشتی نیز از دلایل این امر محسوب می‌شود. از دهه مذکور به بعد مطالعه در زبان‌های ایرانی متمرکز روی زبان‌های میانه شرقی یا زبان پارتی و مانوی و ترفانی شد. نگاهی به شبکه‌های اطلاع رسانی رایانه‌ای و نیز مجموعه اطلاعات مربوطه در کتابخانه‌های بزرگ و مراکز پژوهشی مؤید این امر است.